

Montserrat Esquerda-Bosch

ITINERARI LITERARI PELS CARRERS I CASES SITGETANS (*)

Bona vesprada a tots, gràcies a l'Institut d'Estudis Penedesencs per haver-me convidat a participar en aquestes Jornades.

M'han convidat a parlar de les meues rutes literàries, artístiques, històriques, turístiques, etc., és a dir, dels meus dos llibres.

D'on han sortit aquests dos llibres? L'experiència docent es lliga a la passió per la literatura i al poble on visc.

Abans de decidir-me per Sitges ja havia tingut altres experiències semblants: fa deu anys, quan vaig arribar a Vilafranca i a COU feiem *Laura a la ciutat dels sants* de lectura obligatòria, ja vaig dissenyar una ruta per Vic a partir de la novel·la de Miquel Llor. Després, quan llegírem *Josafat* també visitàrem Girona. La Vall de Núria de *Terra baixa* o el viatge de *Julita* de Martí Genís i Aguilar. I pel meu compte havia fet la ruta de *Solitud*, havia viatjat a *L'illa de la calma* de la mà de Santiago Rusiñol, i havia anat a Sant Jaume de Compostel·la amb les *Prosas profanas* de Pascual Izquierdo. També he viscut experiències semblants amb les rutes que organitza la xarxa de biblioteques de Barcelona: viatge literari al cementiri de Montjuïc, la Barcelona de Federico García Lorca o, l'any passat, la Barcelona de M. Roig i M. A. Capmany. Sé que a Girona tenen dissenyades rutes literàries i fa poc, el darrer Sant Jordi, el suplement *Presència* va recollir un seguit d'"Indrets literaris: del llibre a la realitat".

La idea és fer una ruta literària del poble. Fins ara al mercat editorial sols es podien trobar rutes literàries d'autors, per exemple les edicions L'Aixernador havia publicat: *Salvador Espriu i Sinera*; J. V. Foix: *cinc rutes*

literàries; *Jacint Verdaguer, Montserrat i la literatura*; *Joan Maragall, Sant Llorenç del Munt i la literatura*; *El comte Arnau, llegenda i literatura*. O d'autors estrangers: *La Praga de Kafka* o *El Dublín de James Joyce*. L'editorial Acento té una col·lecció molt especial, *Letras de Viaje*: Estambul, Praga, Venècia, Shanghai (antologies de textos d'autors diversos sobre les diferents ciutats).

Al setembre del 2001 apareix al mercat *La ciutat interrompuda* de Julià Guillamon: de la ciutat torturada dels anys setanta a la ciutat divertida de la postmodernitat, a la ciutat turística. Una crònica de la transformació de Barcelona a través de la literatura de diversos autors.

A més de *La ciutat interrompuda* he trobat referenciades altres obres amb el concepte de ciutat: *La ciutat màgica* (Cervera), *La ciutat de l'oblit* (Lleida), *La ciutat dels sants* (Vic), *La ciutat amuntegada* (Mallorca 1840-1940), *La ciutat de l'alegria* (Índia), *La ciutat del ferro* (Terrassa, Villatoro), *Betúlia* (Badalona, M. A. Capmany), *La ciudad indescriptible*, de Diego Valeri; *La capital de los vicios*, de Thomas Coryat; *La ciudad más libre de Europa*, de Charles de Brosses (aquests darrers dins la col·lecció *Letras de Viaje*).

Tornant a l'experiència personal, l'any 1997, amb un company de València, havíem començat a dissenyar una visita literària al País Valencià com a viatge de fi de curs o intercanvi d'alumnes, l'havíem situat entre els segles XIV-XVI tot passant per la Sueca de Joan Fuster, la Gandia d'Ausiàs March, la València de March, Jordi de Sant Jordi, Eiximenis, Jaume Roig, sor Isabel de Villena, sant Vicent Ferrer, Ramon Muntaner, etc. Per sort, Joan F. Mira el 1992 ja va publicar la seua guia particular de València a la col·lecció "Clar País" de Barcanova, i després una edició de luxe a càrrec de Bromera.

Tinc pendent des de fa molts anys un viatge a Grècia de la mà de Carles Riba i les seues *Elegies de Bierville* dissenyat per Carles-Jordi Guardiola (revista *Reduccions* n. 23-24) i com que Mallorca ja té proposta de ruta literària a partir del recull de textos elaborat per Josep Camps i Llorenç Soldevila, expert en rutes literàries (*Ruta planiana; Ruta cultural pel Montseny i les Guílleries; Amb tinta blava: literatura catalana a les Balears i Pitiüses*), m'agradaria moltíssim poder escriure sobre Cadaqués. Just acabat el primer llibre vaig començar les gestions a Cadaqués. Llavors hi havia el problema que la biblioteca estava en obres i era impossible tenir-hi accés. Aquest any uns amics que hi tenen casa m'han convidat a fer realitat la ruta de Cadaqués, espero tenir temps i engegar el projecte.

Fa uns set anys em vaig decidir a organitzar una sortida a Sitges –lligada amb l'assignatura de literatura– perquè ja tenia uns quants textos recollits i eren una bona excusa per ensenyar als alumnes l'altre Sitges, aquell que no és platja i diversió i/o perversió només. Curiosament, i per sort, l'estiu del 98 començo la lectura de Vidal Vidal, *La ciutat de l'oblit*, al mateix temps que em compro un ordinador i apreng informàtica. Sembla una bestiesa però avui dia aquesta eina és imprescindible, jo n'havia estat molt reticent, era de paper i llapis, però la veritat és que m'estalvià molt de temps i ara penso que hauria estat una feina impossible sense aquesta eina; en tot cas, no hi hauria invertit 11 mesos, sinó potser el triple.

Ara no us podria dir si llavors ja tenia la idea al cap o em vingué després, arran de la lectura de Vidal Vidal; el que és cert és que, sense voler, l'estiu següent, quan em poso a dissenyar *La ciutat del record*, tinc molt clar que seguiré el model del mestre.

La idea inicial era ampliar el material que tenia per fer una sortida d'un dia i fer-ne

un crèdit variable per al batxillerat, que més tard es titularà *Sitges pas a pas, ruta literària del romanticisme als nostres dies* (febrer 2000), un recull de textos i unes propostes pedagògiques. Però quan aquell estiu del 1999 em poso a la feina i començo a estirar el fil del “fons local” de la Biblioteca Santiago Rusiñol, que ha estat bàsicament la meua font d'informació en això he d'agrair la feina feta per les biblioteques, i aquesta xerrada d'avui vull que sigui el meu homenatge més sincer a Lolita Mirabent que va dedicar 50 anys de la seua vida a aquesta biblioteca, així com també he de donar les gràcies als promotors de l'assignatura “Sitges” que per a Batxillerat ja havien elaborat un bon recull de textos que em va ser facilitat per Andreu Bosch..., quan em poso a la feina, deia, m'adono de la quantitat ingent d'informació i que de tot aquell material no en faré només un crèdit, sinó un llibre per al públic molt més ampli, i canvio l'orientació. Ja no serà una proposta didàctica per a estudiants, sinó una guia alternativa de Sitges; i, a més, em vaig adonar que no podia ser només una ruta literària, calia donar una informació complementària d'història, art, arquitectura, pintura, gastronomia, anècdotes, etc., perquè és evident que la literatura no és un producte de laboratori, sinó un producte social i cultural i per entendre-la cal conèixer el context i la societat que l'ha creat: *Del llibre a la realitat*.

El meu no és un treball d'investigació, sinó una obra divulgadora, amb el fi de “fomentar la sensibilitat del viatger, situar-lo convenientment en l'espai i en el moment idonis per copsar l'aspecte més emotiu, més tendre i humà d'allò que veu en el seu deambular”.

M'identifico plenament amb la proposta que es feia a final de l'any 2000 a la revista *Els Marges*: “Promoure el turisme o, si es vol, dignificar-lo afegint interessos culturals als puraments consumístics... sociabilitzar la cultura i la literatura, retornar-la ben viva i ac-

tualitzada als ciutadans... desempolsar papers vells... mantenir viu el record i divulgar-ne l'obra... aprofitar els indrets marcats per afavorir la divulgació de la literatura i de la cultura". Transmetre una experiència viscuda molt intensament. I com que es veu que Déu va inventar l'home per sentir-lo explicar coses, doncs explicar el Sitges actual –allò que hi veiem tot passejant– i la seua història a partir d'un recull de textos de gèneres i autors diversos i d'unes fotografies que no són altra cosa sinó un intent de retenir momentàniament el paisatge triat: Sitges, la ciutat dels mil detalls, un indret carregat de lirisme i d'història que el lector passejador descobrirà amb la seua pròpia experiència, pas a pas.

La ciutat del record sempre l'he definit com una història d'amor que va néixer fa més de cent anys entre la literatura i el poble de Sitges; entre tots els que se n'han enamorat i s'hi han enamorat i van decidir posar-ho per escrit o en els seus quadres.

Són vuit els itineraris dissenyats que recorren el poble. Des del primer moment he tingut un interès especial perquè les diferents veus que han parlat de Sitges es deixessin sentir en directe, sempre que he pogut he reproduït els textos originals tot defugint les parafrasis. Els itineraris han estat pensats per ser recorreguts a peu oferint l'oportunitat de seure tot sovint i llegir, més còmodament, els textos plens d'història, art, anècdotes, poesia, teatre, memòries, etc. Recomano fer-ne un al dia, seguint l'ordre donat tant com sigui possible, però poden funcionar també triats aleatòriament. Doneu-vos temps per gaudir del paisatge i escoltar els missatges.

Per què *La ciutat del record*? Perquè quan has vist i sentit a flor de pell el poble, només cal un cop, el prodigi s'ha realitzat, ja no l'oblides. Hi ha una màgia que te'l fa inescrutable. Jo me'n vaig enamorar d'oïdes, pel que m'explicaven i llegint *El modernisme a*

Sitges, de Ramon Planes, per a la classe de literatura contemporània de la Universitat de Lleida. Però el més normal és enamorar-se'n *per visum*, com ho van fer Rusiñol i tants altres. I encara una altra raó, perquè la meua pàtria, on vaig néixer, ha estat sempre "l'extrema" (per les distàncies i pel clima) i malgrat posseir una estampa tan prodigiosa com la del poble on som (quan arribes a Lleida i entres pel pont vell et trobes el castell encimbellat, la ciutat als seus peus i el riu que els abraça) ha estat sempre "la ciutat de l'oblit", lloc d'exili des de l'època dels romans. És també un homenatge explícit a Vidal Vidal, que amb *La ciutat de l'oblit* ens ha fet Lleida més propera.

El resultat és un recull de més de cent textos d'uns cinquanta autors diferents i una veu –la meua– que els ha situat en l'indret més adequat, els ha cabdellat com si es tractés d'una única narració tot permetent que cada autor us parli directament. Una mostra limitada de textos referits al poble, seleccionats per la qualitat literària o per la curiositat o novetat d'allò escrit. *Sitges pas a pas* és una ruta històrica, artística, literària i gràfica.

Un llibre que pot interessar els sitgetans de tota la vida perquè els ajudarà a fer memòria o conèixer millor tot allò que el seu poble ha inspirat; als nouvinguts els permetrà conèixer molt a fons la història d'aquest poble que han triat per viure, els descobrirà mil i un detalls i racons amagats, moltíssimes històries inesperades i anècdotes, podran valorar i estimar el context, l'entorn i la gent que els ha d'acompanyar d'ara endavant; als visitants ocasionals cansats de les típiques guies turístiques, els donarà l'oportunitat de fer una visita diferent; a mi, la satisfacció de realitzar "un anhel compartit per tots els homes i les dones d'infantar fills o obres que ens permetin fruit el miratge de dominar el temps, assolir la immortalitat, lluitar contra l'oblit, recrear la bellesa dels cossos i de les ànimes".

Tant com m'ha estat possible he donat el text sencer i en benefici del lector he eludit la nota erudita a peu de pàgina per no enfargar la lectura, i a l'investigador que es reconegui en alguna idea prestada li demano indulgència per negligir la citació.

I ara ve la segona part, *Sitges artístic*. Aquell mateix estiu ja vaig tenir necessitat d'ampliar els itineraris perquè m'havien quedat al calaix moltes coses per comentar: racons i, sobretot, detalls artístics que es troben als carrers, jardins i altres espais públics, i que a voltes de tan evidents no ens aturem a copsar-ne el detall. M'he mantingut en la línia d'explicar també la història que hi ha al darrere de cada motiu i la literatura que han suggerit, amb la voluntat sempre "d'eternitzar per mitjà de l'Art tots els records viscuts i les persones estimades".

Ara són sis passejades més pel paisatge artístic d'aquesta vila que no s'acaba mai, que traspassa els límits dels museus i que fa llarguíssima la nòmina dels artistes que han deixat aquí la seua petja, perquè tots s'hi han sentit acollits per treballar i inspirar-se. Aquest és el bloc central del nou treball, *Artistes i espais públics*, un material que es publicà en quatre capítols al diari sitgetà durant l'estiu i la tardor del 2001. *Sitges artístic* es compon també de dos itineraris més que també han estat publicats en la premsa local i comarcal: *El Sitges de Santiago Rusiñol* i *Una passejada per Sitges de la mà dels escriptors*. El primer fou pensat per commemorar l'aniversari de la mort de l'artista que més fama ha donat al poble, tot evocant-ne els indrets que hi van estar relacionats i els escriptors que l'homenatjaren en els seus textos. (Un aclariment: si no entrem a comentar amb detall el Cau Ferrat és perquè ja existeixen al mercat guies específiques que ho fan.) El darrer itinerari fou l'excusa perfecta per implicar els autors contemporanis que en el seu moment foren antologats en el meu primer

llibre i que volgueren acompanyar-me en la meua experiència iniciàtica el 25 de novembre de l'any 2000.

Pensant en el turista i en els nous residents a Sitges, m'he decidit a fer-ne una edició trilingüe, compaginant els textos de manera que, si es té qualche interès lingüístic, es pugui treure profit de la lectura comparada.

Amb total admiració i respecte pel gran poeta sitgetà David Jou, faig meues les paraules amb què clou la presentació del seu poemari *Passeig marítim*, perquè el llibre sigui alhora "benvinguda als nous habitants i un prec perquè Sitges conservi, amb l'aportació de tots plegats, la seva acusada personalitat, feta de paisatge i d'art, de convivència i de creació cultural".

Metodologia

1. Buidar el fons local de la Biblioteca, tinc la sort que disposen d'aquesta gran font d'informació. Cal llegir-ho tot, tots els gèneres, totes les temàtiques. I prendre nota de tot allò interessant que serveix per explicar d'on surt el poble que coneixem ara...
2. Fer fitxes per carrers amb un itinerari global que abasti tot el poble, a l'estil vidalià.
3. Sortir al carrer a retratar tot el que sembla interessant i prendre nota de tot allò que es vol explicar i que permet explicar la història del poble en tots els seus aspectes.
4. Mirar de lligar textos i indrets: relació directa, forçada, perquè sí.
5. Arxivador amb retalls de diaris, bàsicament, i altres informacions que un moment o altre poden servir.

Exemples

1. Trobo una botiga antiga que fa poc ha tan-
cat les seves portes al públic, d'aquelles que
es feien a la planta baixa de les cases, amb
la cuina al darrere, des d'on es controlava
l'entrada de clients. La retrato i ja em sortirà
el text. I sí, Emerencià Roig en parla. També
hi situo una "comèdia xamosa" ben curiosa
protagonitzada per una botiguera, la seua
família i l'oncle *americano* (pàg. 72-73 de *La
ciutat del record*).
2. Al carrer de Sant Pau hi ha tres indrets prou
singulars, la casa de Miquel Utrillo quan es
casa amb la sitgetana Lola Vidal, el restau-
rant Els 4 Gats i la casa on s'establí Joan
Salvat-Papasseit després de casar-se i on es-
perava millorar la seua salut i la seua eco-
nomia (pàg. 90-93 de *La ciutat del record*).
3. Al Cau Ferrat s'explica l'origen de la col·lec-
ció de ferros vells i la Tercera Festa Moder-
nista amb un fragment del discurs que va fer
S. Rusiñol. Miquel Utrillo també explica l'o-
rigen d'uns ferros molt singulars que, a més,
il·lustren la làpida d'entrada al museu, obra
de l'escultor Pere Jou (pàg. 176-177 de *La
ciutat del record*).
4. Trobo una foto antiga i casualment lleigeix
un article dedicat a tres homes a la Ribera
(pàg. 258 de *La ciutat del record*).
5. Inauguració del Cau, explicació de la làpida,
Ajuntament: Primera Festa Modernista (pàg.
39 de *Sitges artístic*).
6. Casino Prado, rajoles commemoratives dels
50 anys de la mort de S. Rusiñol i la Segona
Festa Modernista. Cartell original anuncia-
dor de l'òpera de Morera: *La fada* (pàg. 51-
53 de *Sitges artístic*).
7. Petita rajola commemorativa del II Congrès
Internacional de la Llengua Catalana, 1986,
l'himne que escrigué J. V. Foix amb música
de Lluís Moraleda (pàg. 97 de *Sitges artís-
tic*).

I ara ja sols em queda convidar-vos a
començar la ruta i les lectures, a gaudir de l'o-
ratge i del paisatge.

(*) Text de la ponència presentada el dissabte 11 d'octu-
bre del 2003 en la cinquena sessió de les XVI Jornades
d'Estudis Penedesencs.